



Fagfellevurdert artikkel

Utro tjenere? Utrenskningen av «unasjonale» tjenestemenn i Norge og Danmark etter 1945

Baard Herman Borge* og Lars-Erik Vaale**

Sammendrag

Etter frigjøringen i mai 1945 iverksatte norske og danske myndigheter omfattende utrenskninger av embetsmenn og tjenestemenn som hadde opptrådt «unasjonalt» under okkupasjonen 1940–1945. Lignende administrative oppgjør fant også sted i flere andre vesteuropeiske land, men omfang og praksis varierte betydelig. Denne artikkelen analyserer bakgrunnen for og gjennomføringen av tjenestemannsoppgjørene i Norge og Danmark, med sikte på å forklare hvorfor utfallet ble så forskjellig i to ellers nært beslektede land.

Analysen tar utgangspunkt i statsvitenskapelig overgangsteori, der begrepet overgangsjustis (*Transitional Justice*, TJ) brukes om ekstraordinære rettslige og administrative tiltak i overgangen fra autoritært styre til demokrati. Ved hjelp av komparativ metode undersøker vi likheter og forskjeller i både okkupasjonserfaringer og etterkrigsoppgjør. Vår studie konkluderer med at den norske utrenskningen var mer omfattende enn den danske m.h.t. andelen offentlig ansatte som ble avskjediget eller ilagt sanksjoner.

Vi argumenterer for at forskjellen kan forklares ut fra to hovedfaktorer: for det første forskjellene mellom okkupasjonsregimene, særlig nazifiseringen av den norske administrasjonen, og for det andre at tjenestemannsoppgjøret i Norge var mer preget av overgangsjustis (TJ). Dette svekket rettssikkerheten og bidro trolig til en strengere behandling av sammenlignbare, mindre alvorlige saker enn i Danmark.

Nøkkelord: 2. verdenskrig, rettsoppgjør, overgangsteori, utrenskning, offentlige tjenestemenn.

*Baard Herman Borge, professor, Handelshøgskolen ved UiT, campus Harstad. Epost: baard.h.borge@uit.no
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9100-5186>

**Lars-Erik Vaale, gjesteforsker, USN Handelshøgskolen, campus Bø. Epost: l.e.vaale@gmail.com

Tjenestemannsoppgjørene

Da Norge og Danmark ble frigjort i mai 1945, igangsatte myndighetene i begge land et omfattende arbeid med å «rense» offentlig forvaltning for embets- og tjenestemenn som under den tyske okkupasjonen hadde bistått fienden. Alle offentlig ansatte som kunne mistenkes for unasjonal opptreden skulle granskes, og de som ble funnet skyldige, risikerte avskjed eller andre sanksjoner, for eksempel ordensstraff i form av degradering. Tilsvarende utrenskningsprosesser var allerede i gang i Frankrike, Belgia, Nederland og Luxembourg, som ble frigjort av de allierte høsten 1944. En sammenligning nå i ettertid av hvordan disse seks landene håndterte «unasjonale» tjenestemenn, viser betydelige forskjeller – både i omfang og praksis. Artikkelen undersøker bakgrunnen for, og gjennomføringen av oppgjørene med offentlige tjenestemenn i Norge og Danmark, med særlig vekt på å identifisere likheter og forskjeller. Som utgangspunkt og analyseverktøy bruker vi statsvitenskapelig overgangsteori, der begrepet overgangsjustis viser til hvordan nye demokratier gjør opp med dem som støttet det falne, autoritære regimet. Slike prosesser foregår i en unntakspreget og ofte følelsesladet kontekst, der rettsstatlige prinsipper kan bli strukket – og i noen tilfeller brutt. I Norge ble utrenskningen i stat og kommune temmelig omfattende, mens Danmark var blant de landene som avsatte færrest offentlig ansatte. I begge landene gjaldt dette i det vesentlige personer som ikke hadde begått alvorlige kollaborasjonshandlinger, men enten hadde vært medlemmer av et nazistisk parti eller på annen måte uttrykt sympati for Tyskland eller nasjonalsosialismen. Til tross for den likheten ble utfallet i de to landene, i relative tall, påfallende forskjellig. Vi undersøker gjennom bruk av komparativ metode hvorfor det ble slik, og vurderer i hvilken grad to andre forskjeller mellom landene bidro at tjenestemannsoppgjørene deres fikk så ulike utfall. I analysen behandles offentlige tjenestemenn som én samlet kategori, uten å skille mellom embets- og tjenestemenn eller mellom statlig og kommunalt ansatte. Dette skyldes begrensninger i tilgjengelig statistikk og eksisterende forskning, som per i dag både i Norge og Danmark vanskeliggjør en mer finmasket inndeling. Den første og viktigste forklaringsfaktoren vi tar for oss i analysen er okkupasjonsregimets karakter, ettersom Norge – i motsetning til Danmark – opplevde en nazifisering av offentlig forvaltning. Den andre faktoren er måten utrenskningsprosessen ble gjennomført på, som forsterket forskjellen i utfall. Det norske tjenestemannsoppgjøret bar i noe større grad preg av overgangsjustis, og det førte – foruten mindre rettssikkerhet – trolig til strengere behandling av en del sammenlignbare, «små» saker enn i Danmark.

«Utrenskning» som overgangsjustis

Overgangsteori, også kjent som transitologi, ble opprinnelig utviklet av statsvitere for å analysere demokratiseringsprosesser i Sør-Europa og andre deler av verden fra slutten av 1970-årene (Linz & Stepan, 1996). Likevel kan teorien også være nyttig for å forstå regimeendringer og overgangsjustis i tidligere perioder. Det finnes nemlig paralleller mellom gjeninnføringen av demokrati i Norge og andre vesteuropeiske land etter de tyske okkupasjonene i 1944–1945, og senere internasjonale demokratiseringsbølger. Et fruktbart teoretisk perspektiv i analysen av tjenestemannsoppgjørene i Norge og Danmark er derfor å betrakte dem som del av hvert sitt overgangsoppgjør, der de to gjenreiste, nordiske demokratiene gjorde opp med det autoritære regimet som hadde falt (Larsen, 1998, s. 236, 252, 269).

«Utrenskning» eller «opprydding» i forvaltningen – betegnet som *lustration* eller *administrative epuration* i internasjonal faglitteratur – er en statlig styrt prosess som typisk iverksettes i etterkant av overganger fra et autoritært regime til et demokratisk styresett. Formålet er å identifisere og fjerne offentlige tjenestemenn som har hatt sentrale posisjoner i, eller demonstrert lojalitet overfor det tidligere regimet. Personer som allerede har fratrådt sine stillinger kan bli formelt diskvalifisert fra fremtidige offentlige verv, mens øvrige kan avsettes fra sine embeter. Slike prosesser, i nyere tid særlig kjent fra Øst-Europa etter kommunismens sammenbrudd på 1990-tallet, kan gjennomføres enten med eller uten rettslige tiltak. Selv om utrenskning blant tjenestemenn altså ikke bestandig er forbundet med strafferettslige eller disiplinære sanksjoner, slik tilfellet var i Norge og Danmark etter frigjøringen i 1945, er det vanlig å regne slike prosesser som en form for overgangsjustis (Kritz, 1995; Schwarz, 1995).

Utrenskningsprosesser er ofte gjenstand for kontrovers, og reiser komplekse spørsmål av både moralsk, rettslig og praktisk karakter. Et sentralt dilemma gjelder avgrensningen av hvem som skal omfattes av tiltakene: Skal kun tjenestemenn med direkte ansvar for overgrep fjernes, eller også de som gjennom sin stilling muliggjorde eller legitimerte det tidligere regimets praksis? Hvor går grensen for individuelt medansvar, og i hvilken utstrekning skal en tjenestemanns grad av involvering i det tidligere regimet tillegges vekt ved vurderingen av videre tjenestedyktighet (Schwarz, 1995)?

Når slike avveininger blir vanskelige, speiler det den krevende situasjonen mange offentlig ansatte står i under et autoritært styre – der det å motarbeide myndighetene ikke bare kan koste dem stilling og inntekt, men også true deres sikkerhet og i verste fall liv. Et tydelig eksempel er de franske tjenestemennene i Vichy-sonen under andre verdenskrig. På den ene siden måtte de forholde seg lojalt til sine overordnede – marskalk Philippe Pétain og hans

kollaborasjonsregime – mens de på den andre siden ble konfrontert med motstandsbevegelsen og Charles de Gaulles eksilregjering, som også gjorde krav på å representere den legitime franske staten (Lloyd, 2003, s. 79-116).

Tjenestemannsoppgjørene i Europa etter 2. verdenskrig

Det finnes ingen fullstendig og enhetlig statistikk over de seks aktuelle landenes håndtering av antatt illojale tjenestemenn etter frigjøringen i 1944–1945. Tilgjengelig forskning antyder imidlertid at landene grovt kan deles i tre grupper, basert på hvor omfattende utrenskningen i forvaltningen var. Danmark (Tamm, 1984, s. 579-583) og Belgia (Aerts, 2014, s. 427-436) avskjediget eller ila andre sanksjoner mot få embets- og tjenestemenn for unasjonal atferd etter krigen. Frankrike (Rousso, 1991, s. 214-223) og Luxembourg (Larsen, 1998, s. 1441-1447) rapporterte høyere, men fortsatt moderate, sanksjonsnivåer. I relative tall var det imidlertid Nederland (Romijn & Hirschfeld, 1991, s. 303-309) og Norge (Arctander, 1953, s. 356-362) som gjennomførte de mest omfattende tiltakene mot slike handlinger. Den estimerte prosentandelen som ble avskjediget, eller ilagt annen sanksjon i de seks landene fremgår av tabell 1.

Tabell 1

Sanksjonerte i prosent av kun offentlige tjenestemenn ved frigjøringen.

Land	Prosent
Danmark	< 1
Belgia	< 1
Frankrike	2,7
Luxembourg	4,2
Nederland	6,1
Norge	8,5

Det finnes ikke tall over sanksjonerte i Norge, men SSB oppga i 1953 at 8,5 prosent av alle statstjenestemenn hadde vært medlemmer av NS, noe som normalt medførte avskjed (Arctander 1953, s. 358; Hanssen 1962, s. 433).

Som tabellen viser, befinner de to nordiske landene seg på hvert sitt ytterpunkt på skalaen. Mens Norge hadde det mest inngripende tjenestemannsoppgjøret, målt i andel som ble avskjediget eller ilagt annen sanksjon, gjennomførte Danmark, sammen med Belgia, det minst inngripende. Hva kan forklare forskjellen mellom to naboland som begge hadde gjennomlevd fem års tysk okkupasjon, og som også ellers deler mange samfunnsmessige

trekk? For å besvare det spørsmålet benytter vi en metode fra komparativ politikk kjent som «Most Similar Cases Design». Den anvendes for å sammenligne to eller flere tilfeller, ofte land, som på mange områder ligner hverandre, men skiller lag i utfallet man ønsker å forklare. Målet er å isolere én eller noen få variabler som kan belyse denne forskjellen (Lijphart, 1971, s. 682-693). Vi drøfter først i hvilken grad utrenskningsprosessene i Norge og Danmark skiller seg så tydelig fra hverandre som følge av ulike okkupasjonerfaringer.

To okkupasjonsregimer

«Hele den offentlige administrasjonen hadde, som en logisk følge av samarbejdspolitikken, for så vidt hjulpet tyskerne». Ditlev Tamm om Danmark, 1984 (Tamm, 1984, s. 504).

Selv om begge landene var okkupert av Tyskland i fem år, var deres politiske systemer og forholdet til okkupasjonsmakten ulike. Det førte til forskjellige arbeidsvilkår for offentlig ansatte, og gjorde at utgangspunktene for de to tjenestemannsoppgjørene også skilte lag (Espeli, 2024).

Gjennom det meste av femårsperioden, fra invasjonssdagen 9. april 1940 og til 29. august 1943, var det i Danmark et samarbeidsstyre basert på en fredelig tysk okkupasjon og utstrakt indre dansk selvstyre (Dahl & Kirchhoff, 2010, s. 10). Landet ble i de tre årene styrt av en parlamentarisk samlingsregjering, og avholdt i mars 1943 et fritt valg til Rigsdagen (Dahl & Kirchhoff, 2010, s. 12; Lidegaard, 2010, s. 129; Olesen, 2010, s. 75). Både regjeringen og forvaltningen måtte likevel jevnlig gi etter for krav fra okkupasjonsmakten, noe som i enkelte tilfeller innebar brudd på den danske Grunnloven. Et eksempel er interneringen av flere hundre kommunister i 1941. De danske innrømmelsene kom oftest som svar på tyske pålegg, men ble tidvis også gitt på eget initiativ (Lauridsen, 2002, s. 418; Lidegaard, 2010, s. 121-122). Et skifte i Danmarks forhold til Tyskland inntraff 29. august 1943, da okkupanten innførte unntakstilstand og direkte tysk militærstyre som reaksjon på dansk sabotasje- og motstandsvirksomhet.

Selv om regjeringen da gikk av, fortsatte Danmarks samarbeidslinje i hovedsak helt til frigjøringen, men ble nå formelt ledet av høyere embetsmenn i stedet for politikere (Dahl & Kirchhoff, 2010, s. 21). Den danske forvaltningen ble imidlertid verken før eller etter unntakstilstanden i 1943 utsatt for nazifisering. Tyskerne blandet seg ikke inn i ansettelser, og forlangte ikke at medlemmer av *Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti* (DNSAP) skulle gis offentlige stillinger (Grønlie, 2009, s. 31-34). Partiet deltok i rigsdagsvalget i 1943, men oppnådde kun 2,1 prosent oppslutning - tross noe flere stemmer enn i 1939 (Bekker-Christensen Skovbjerg, Stidsen & Kjærsgaard, u. å.; Dahl & Kirchhoff, 2010, s. 12). Selv om

Berlin støttet DNSAP økonomisk, ønsket ikke tyskerne å gi de rundt 20 000 organiserte danske nazistene regjeringsmakt, da det kunne true fordelene ved å samarbeide med en regjering som nøytrale bred folkelig støtte (Olesen, 2010, ss. 74-75; Olesen, u. å.).

I Norge var det til forskjell fra Danmark ikke på noe tidspunkt av okkupasjonen en parlamentarisk regjering eller folkevalgt nasjonalforsamling. I stedet fikk Norge et femårig tysk fremmedstyre, der et norsk nazistisk parti, *Nasjonal Samling* (NS), under tysk overoppsyn fikk ta del i makten (Grimnes, 2010, 89, s. 98-100; Grimnes, 2018, s. 58-62). Allerede 25. september 1940 gjorde *Reichskommissar* Josef Terboven NS til landets eneste lovlige parti. Samtidig fikk NS flertallet av ministerpostene i en ny, såkalt kommissarisk regjering. Den ble 1. februar 1942 avløst av en ren NS-regjering, som fungerte helt til frigjøringen (Grimnes, 2010, s. 98-100; Grimnes, 2018, s. 75-78, 303-309). For offentlige tjenestemenn medførte det todelte okkupasjonsregimet styring og press både fra tyske myndigheter og det norske NS-regimet. Terboven og hans stab i Oslo styrte landet hovedsakelig gjennom den norske sentraladministrasjonen og viktige institusjoner som Norges Bank (Grimnes, 2010, s. 92-93; Grimnes, 2018, s. 309-311).

NS-myndighetene prøvde på sin side, som et ledd i en «nyordning» av det norske samfunnet, å få kontroll over ansettelser i forvaltningen. Det NS-kontrollerte Innenriksdepartementet opprettet i januar 1941 derfor et eget personalkontor som skulle bedømme søkeres politiske innstilling og fremme NS-vennlige kandidater (Grimnes, 2010, s. 98-100, 102-103; Grimnes, 2018, s. 311-313). Mange NS-folk fikk offentlige stillinger på grunn av sitt medlemskap. Samtidig ble embets- og tjenestemenn, særlig i politiet, utsatt for press om å melde seg inn, mens motstandere av NS kunne bli avsatt (Andenæs, 1998, s. 49, 51; Grimnes, 2018, s. 320-321).

Til tross for ulikhetene mellom okkupasjonsregimene i Norge og Danmark, fantes det flere fellestrekk i arbeidssituasjonen for offentlige tjenestemenn. I begge land fortsatte embetsverket i stor grad å fungere, og tjenestemenn beholdt sine stillinger. En felles utfordring var det asymmetriske forholdet til de tyske okkupasjonsmyndighetene, som jevnlig pleide kontakt med – og fremmet krav overfor – representanter for den nasjonale forvaltningen. Samarbeidet mellom embetsverket og okkupasjonsmakten var i begge land omfattende og vedvarende (Grimnes, 2010, s. 95-96; Grimnes, 2018, s. 182-186; Tamm, 1984, s. 504, Tamm 2025, s. 356-357). Tjenestemenn i både Norge og Danmark søkte som regel å opprettholde normale samfunnsfunksjoner i en unntakssituasjon, uten å provosere tyskerne. Mange valgte derfor en strategi som i ettertid har blitt omtalt som pragmatisk, administrativ kollaborasjon (HL-senteret, u.å.).

Blant tjenestemenn i begge land var det, som nok en likhet, stor variasjon i hvor mye kontakt den enkelte, på grunn av sin stilling, måtte ha med tyskerne, og hvor utsatt vedkommende

var for press. Politifolk i både Norge og Danmark var blant de mest utsatte og mange av dem ble i 1943–1944 arrestert av okkupasjonsmakten (Ringdal, 1987, s. 294-298; Lundager, u. å.). Også andre offentlig ansatte opplevde tysk press. En trafikkkontrollør i Århus som hadde ansvar for forbindelsen mellom de danske statsbanene (DSB) og okkupasjonsmakten, måtte for eksempel jevnlig forhandle med tyskerne og avgjøre hvordan sporene skulle fordeles mellom danske og tyske tog (Tamm, 1984, s. 543).

Forskjellene mellom situasjonen til norske og danske forvaltningsansatte som fikk størst betydning for de to landenes administrative utrenskning etter krigen, skyldtes at NS – i motsetning til DNSAP – fikk regjeringsmakt av tyskerne. Norske embets- og tjenestemenn måtte dermed forholde seg ikke bare til tyske okkupasjonsmyndigheter, men også til nye NS-ledere i både parti og stat. Dette satte dem i en enda vanskeligere arbeidssituasjon enn offentlig ansatte i Danmark, særlig fordi NS-regimet krevde lojal medvirkning til gjennomføringen av «Nyordningen». Mange norske tjenestemenn, for eksempel politimenn som hadde arrestert jøder, ble i oppgjøret anklaget for enten å ha bistått NS-ledere i forvaltningen, eller for ikke å ha motsatt seg å utføre visse ordrer (Ringdal, 1987, s. 227-234, 349-356).

En annen konsekvens av NS' rolle som «statsbærende» parti var at det etter hvert fikk rundt 50.000 medlemmer – langt flere enn det danske DNSAP. Dette kom til å utgjøre en vesentlig forskjell i de to landenes tjenestemannsoppgjør, ettersom medlemskap i et nazistisk parti i begge land kunne føre til tap av offentlig stilling. En viktig årsak til NS' medlemsvekst, særlig i perioden 1940–1942, var at mange offentlige tjenestemenn som nevnt ble utsatt for press om å melde seg inn – ofte under trussel om oppsigelse. I motsetning til situasjonen i Danmark, der et tilsvarende press om innmelding i DNSAP ikke fantes, bidro også andre forhold til at offentlig ansatte ble betydelig overrepresentert i NS (Andenæs, 1998, s. 49). Mange meldte seg inn for å få en stilling i stat eller kommune, eller i håp om å rykke opp i den stillingen de allerede hadde. En annen gruppe oppfattet NS-medlemskap som en nødvendig innrømmelse for å bidra til å opprettholde en norsk administrasjon, selv om de ikke var enig i NS' program (Borge, 2006, s. 103–104).

For en sammenlignende analyse av danske og norske tjenestemenns motiver for å gå inn i, eller forbli medlemmer av henholdsvis DNSAP og NS, er det naturlig å holde norske NS-medlemmer ansatt i okkupasjonsårene utenfor. Årsaken er at denne kategorien – personer som ble ansatt på grunn av sitt partimedlemskap – ikke har noen parallell i Danmark. Trolig kunne motivene til offentlige tjenestemenn i både DNSAP og NS være sammensatte, og i varierende grad preget av sympati for nasjonalsosialistisk ideologi eller Tyskland. Et annet fellestrekk var at partimedlemskapet deres i de fleste tilfeller var passivt. Den viktigste forskjellen er at norske stats- og kommunalt ansatte, i motsetning til de danske, ofte meldte

seg inn som følge av press eller av opportunistiske hensyn. Siden danske embets- og tjenestemenn sjelden hadde slike situasjonsbetingede incentiver for å være medlemmer av DNSAP, virker det logisk at ideologisk overbevisning oftere spilte en viktig rolle for dem enn hva tilfellet var blant deres yrkeskolleger i det norske NS.

For å konkludere når det gjelder betydningen av ulike okkupasjons erfaringer for de to landenes forvaltningsoppgjør etter frigjøringen, er det tydelig at forskjellene spilte en avgjørende rolle for utrenskningenes omfang. Ettersom de to hovedkriteriene for avskjedigelse eller andre sanksjoner i begge land var medlemskap i et nazistisk parti eller «unasjonal» atferd, måtte flere norske enn danske tjenestemenn bli gjenstand for granskning. I Norge ble rundt 5.500 av statens tjenestemenn våren 1945 enten suspendert eller nektet godkjenning av sitt ansettelsesforhold (Arctander, 1953, s. 358). I Danmark ble til sammenligning kun 1.100 tjenestemenn i stat og kommuner gransket (Tamm, 1984, s. 579-581, Tamm 2025, s. 390). I hvilken grad kan vår andre forklaringsfaktor – ulikheter i behandlingen av sammenlignbare, mindre alvorlige saker i de to tjenestemannsoppgjørene – ha påvirket det endelige utfallet? Var gjennomføringen i Norge mer preget av overgangsjustis, og dermed strengere enn i Danmark?

To tjenestemannsoppgjør

«Den linje som har vært fulgt overfor personer ansatt i offentlig tjeneste, har vært temmelig streng». Signy Arctander om Norge, 1953 (Arctander, 1953, s. 352).

Kvantitativt er forskjellen mellom tjenestemannsoppgjørene i Danmark og Norge stor, men for å kunne sammenligne de to landenes administrative og juridiske praksis, bør man for Norges del skille mellom okkupasjonsansatte og «gamle» statstjenestemenn. I de to gruppene var andelen NS-medlemmer henholdsvis 11,2 og 5,6 prosent (Arctander, 1953, s. 358). Blant tjenestemennene som hadde fått sine stillinger under NS-regimet og derfor vanskelig kan sammenlignes med danske tjenestemenn, ble NS-medlemmer og andre mistenkt for «unasjonal» opptreden umiddelbart fjernet ved frigjøringen.

For de norske statstjenestemennene som hadde ansiennitet fra før okkupasjonen – og som har mer til felles med danske yrkeskolleger, uavhengig av når disse ble ansatt – var prosedyren i mai 1945 en annen. Alle som kunne antas å bli avsatt grunnet NS-medlemskap eller lignende forhold, ble suspendert i påvente av nærmere granskning (Arctander, 1953, n. 1, s. 354; Hanssen, 1962, s. 28). Det skjedde uten noen form for domstolskontroll, og uten klagerett (Espeli, 2024, s. 97). På dette punktet var fremgangsmåten i Norge mer unntakspreget enn i Danmark. Der ble kun et fåtall tjenestemenn suspendert, men 200 ble fritatt for tjeneste inntil videre (Tamm, 1984, s. 505, Tamm 2025, s. 390-391). Nedenfor

sammenlignes den videre behandlingen av suspenderte, offentlige tjenestemenn i Norge med tilsvarende, mindre alvorlige granskningssaker i Danmark, med søkelys på innslag av unntakspreget overgangsjustis.

Allerede i frigjøringsdagene ble et ukjent antall offentlig ansatte i både Norge og Danmark arrestert og internert for kortere eller lengre perioder. Aksjonen ble i Danmark gjennomført av motstandsbevegelsen, mens den i Norge ble ledet av politiet med bistand fra motstandsfolk. Den var ikke spesifikt rettet mot tjenestemenn, men omfattet alle som sto oppført på lister over personer mistenkt for landsforræderi. Slike lister var på forhånd utarbeidet av motstandsbevegelsen i begge land – i Norges tilfelle også av eksilregjeringen i London. I Norge ble 24.000 personer arrestert, i Danmark mer enn 30.000. Blant de arresterte var mange passive medlemmer av henholdsvis NS og DNSAP (Borge & Vaale, 2018, s. 62-63; Brunbeck, u.å.; Lauridsen, 2002, s. 405-409). Arrestasjonene skjedde i begge landene uten forvarsel, og uten at de arresterte fikk anledning til å forklare seg, og kan – sammen med den påfølgende interneringen – betraktes som en form for straff uten dom. Dette strider mot både den danske og den norske grunnloven, henholdsvis § 3 og § 96, som slår fast at kun domstolene kan ilegge straff (Borge & Vaale, 2018, s. 201–202; Danmarks Riges Grundlov, 1953). Denne innledende fasen av oppgjøret – som, før noen granskning av danske eller norske tjenestemenn hadde funnet sted, rammet flere av dem på lik linje med andre mistenkte – fremstår i begge land som et eksempel på overgangsjustis.

Lovgivningen som i Norge og Danmark la grunnlaget for utrenskningen av mindre alvorlig belastede offentlige funksjonærer etter krigen, har også tydelige likhetstrekk – både i innhold og i hvordan bestemmelsene ble til. I Norge var oppgjøret i forvaltningen hjemlet i to provisoriske anordninger vedtatt av London-regjeringen: Tjenestemannsanordningen av 24. november 1944, supplert av Tjenestemannsloven av 15. februar 1918, og Landssvikanordningen av 15. desember 1944. Tjenestemannsanordningen, som er mest relevant i denne sammenhengen, ble med mindre endringer gjort til lov 19. juli 1946 under navnet «Lov um utreinsking i offentlig teneste» (Borge & Vaale, 2018, s. 40-43, 75). I Danmark var hjemmelen et lovvedtak i Folketinget 7. juli 1945, som etablerte en ekstraordinær tjenestemannsdomstol, i tillegg til Straffelovstillægget av 1. juni 1945 og Tjenestemannsloven av 16. juni 1919 (Hoff, 1949, s. 1; Tamm, 1984, s. 517-519, 529-530, Tamm 2025, s. 359-360). Det å opprette særdomstoler, slik man i dette tilfellet gjorde i Danmark, men ikke i Norge, er et vanlig kjennetegn ved overgangsoppgjør (Skaar, 2024).

I begge land kunne både medlemskap i et nazistisk parti og «uværdig national Opptreden» føre til avskjedigelse eller andre sanksjoner. Et annet fellestrekk er at lovgivningen ble påvirket av – og delvis utformet av – motstandsbevegelsen, som både i Danmark og Norge ønsket et omfattende oppgjør og strenge reaksjoner, ikke minst innen offentlig forvaltning.

At en privat aktør fikk betydelig innflytelse over lovutformingen, er nok et eksempel på overgangsjustis og bidro i begge land til å utfordre etablerte rettsprinsipper (Borge & Vaale, 2021, s. 113-117; Tamm, 1984, s. 72-76, 91-95, Tamm 2025, s. 357-358).

Reglene om straff for «uverdig» atferd viste både i Danmark og Norge til en eldre lov om offentlige tjenestemenn, henholdsvis fra 1919 og 1918. Begge lovene inneholdt bestemmelser om avskjed og disiplinærstraff, men sanksjonene var ment for tjenesteforsømmelser eller utilbørlig atferd i tjenesten – ikke politisk eller ideologisk atferd. Begrepet ble i begge land nå gitt en utvidet tolkning, slik at det omfattet politisk illojalitet, i form av samarbeid med okkupasjonsmakten, i Norge også med NS-regimet. Juridisk ble det i begge lands tjenestemannsoppgjør argumentert for at «unasjonal» atferd kunne tolkes som «utilbørlig atferd». Begrunnelsen var at det skadet den «nødvendige tilliten» til stillingen – en formulering som fantes i begge de nasjonale tjenestemannslovene (Hoff, 1949, s. 5-6; Bloch, 1945, s. 69-72, Tamm 2025, s. 360-361).

Å gi eksisterende lovbestemmelser et videre anvendelsesområde, slik begge landene gjorde, er typisk for overgangsjustis (Borge & Vaale, 2018, s. 279-281, 294-295). I Norge fikk henvisningen til eldre lovgivning stor praktisk betydning, ettersom man dermed unngikk å hjemle sanksjoner mot «unasjonale» tjenestemenn som ikke hadde vært medlemmer av NS, i nye og tilbakevirkende bestemmelser – noe som ellers er vanlig i overgangsoppgjør (Elster, 2004, s. 15-22, 39-43, 90-106; Novick, 1968, s. 140-156, 209-214). Når det gjaldt NS-medlemskap, ble straffen for tjenestemenn hjemlet i de to nevnte London-anordningene fra 1943 og 1944, som begge forutsatte at medlemskapet allerede var straffbart etter eldre lovgivning. I Danmark derimot, var store deler av «retsoppgøret» – inkludert utrenskningen blant offentlige tjenestemenn – basert på lover vedtatt etter frigjøringen, som ble gitt tilbakevirkende kraft. Dette var juridisk kontroversielt og minner om overgangsjustis, selv om Danmark, i motsetning til Norge, ikke har et grunnlovsfestet forbud mot tilbakevirkende lovgivning (Tamm, 1984, s. 737-744, Tamm 2025, s. 109-111).

Tjenestemenn ble både i Danmark og Norge vurdert strengere enn andre borgere, med henvisning til samme juridiske prinsipp – nemlig tjenestemannsansvaret nedfelt i de respektive landenes lover fra 1919 og 1918. Atferd som ble ansett som «unasjonal», var ikke forenlig med kravene til «agtelse og tillid» som offentlige stillinger forutsatte (Andenæs, 1998, s. 168-173; Degen, 1945, s. 202-203; Topsøe-Jensen, 1945, s. 258-259; von Eyben 1968, s. 85). Også forskjellsbehandlingen kan forstås som et uttrykk for en unntakstilstand, der vanlige rettsprinsipper – som likebehandling – midlertidig ble satt til side i overgangen til demokrati.

I Norge innebar den negative særbehandlingen av tjenestemenn at selv et passivt medlemskap i NS – et straffbart forhold som for andre kunne føre til bot og tap av enkelte

rettigheter – normalt også medførte tap av stilling. Dette kunne skje enten gjennom forelegg fra påtalemyndigheten, dom i en straffesak eller som en sivilrettslig forføyning, ved beslutning fra ansettelsesmyndigheten. Sistnevnte myndighet kunne også avsette en tjenestemann på grunn av «uverdig» atferd i okkupasjonsårene, selv om denne ikke var straffbar etter gjeldende rett. Avskjed kunne i slike tilfeller også gis av domstolene, men da i en sivil sak (Hanssen, 1962, ss. 432-434; Hiorthøy 1962, s. 38). I Danmark ble medlemskap i DNSAP i seg selv ikke kriminalisert – heller ikke for embets- og tjenestemenn. Offentlig ansatte som hadde vært medlemmer av partiet kunne imidlertid, i motsetning til øvrige borgere, fradømmes sine stillinger eller ilegges andre sanksjoner av Tjenestemandsdomstolen. Domfellelsene fra særdomstolen var formelt disiplinære reaksjoner, ikke strafferettslige dommer. Disiplinærsanksjonene kunne rettes både mot medlemmer av DNSAP og mot andre tjenestemenn hvis atferd ble vurdert som «unasjonal» (Tamm, 1984, s. 128-130, 386, Tamm 2025, s. 281-291).

Et kjennetegn ved behandlingen av offentlig ansatte som ikke hadde vært medlemmer av et nazistisk parti, men som ble ansett å ha opptrådt «nasjonalt uverdig», var at vurderingen av hver enkelt sak – og utfallet – i begge land måtte baseres på skjønn. Slike vurderinger, der en rekke forhold både i og utenfor tjenesten kunne tas i betraktning, omtales i samtidens litteratur som særlig krevende (Bloch, 1945; Degen, 1945; Hoff, 1949). Hvor skulle for eksempel en norsk ansettelsesmyndighet, eller den danske Tjenestemandsdomstolen, trekke den nedre grensen for atferd som kunne sanksjoneres (Degen, 1945)? «Grundlaget for avskjedigelse forekommer i mange tilfælde tvilsomt», skriver den danske juristen Ditlev Tamm (Tamm, 1984, s. 582). Skjønnsutøvelse uten klare rettslige rammer – her med utgangspunkt i vide bestemmelser om «uverdig» atferd – åpner for subjektive og inkonsekvente vurderinger (Bryson & McEvoy, 2018, s. 1-8). Den måten slik atferd ble sanksjonert på i begge land, kan derfor forstås som uttrykk for overgangsjustis.

Som vist så langt har tjenestemannsoppgjørene i de to landene mange fellestrekk – ikke minst et gjennomgående preg av unntaksbasert juss. Et siste punkt som illustrerer dette, er tjenestemennenes begrensede adgang til å anke en avskjedigelse eller annen sanksjon. I Danmark fantes det først ingen slik rett: «Tjenestemandsdomstolens trufne Afgørelser er endelige», heter det i den tidligere nevnte loven av 7. juni 1945 (Danmark, 1945). I 1947 ble det likevel opprettet en egen ankedomstol som kunne behandle oppsigelsessaker, men denne godkjente stort sett tjenestedomstolens praksis (Tamm, 1984, s. 576-579, Tamm 2025, s. 359). I Norge kunne tjenestemenn som var blitt avsatt ved dom, i prinsippet anke på lik linje med andre landssvikdømte. I praksis var imidlertid mulighetene for å få anken behandlet betydelig mer begrenset enn i ordinære straffesaker (Borge & Vaale, 2018, s. 48-52, 105-106). Dersom avskjedigelsen derimot skjedde ved administrativt vedtak, kunne

tjenestemannen kreve domstolsprøving. Også her var rettssikkerheten i utgangspunktet svekket, ettersom domstolen ikke kunne overprøve det skjøn som lå til grunn for ansettelsesmyndighetens avgjørelser om «uverdige» atferd. Etter en lovendring 16. mai 1947 kunne domstolene imidlertid prøve slike saker helt ut og Justisdepartementet opprettet allerede i 1945 et utvalg ansettelsesmyndigheten kunne rådføre seg med (Grønlie, 2009, s. 29; Hanssen, 1962, s. 438).

En første av flere forskjeller mellom landene – der Norge i større grad er preget av ekstraordinær juss – gjelder den tidligere nevnte bruken av skjøn, som i Danmark ble utøvd av særdomstolen, mens det i Norge var ansettelsesmyndigheten som hadde denne rollen. I Norge var skjønnsbruken problematisk av ytterligere to grunner, utover hensynet til rettssikkerhet. For det første innebar prinsippet om at forvaltningsorganer kunne avskjedige tjenestemenn for «unasjonal» atferd uten domstolsbehandling et samrøre mellom utøvende og dømmende makt som var grunnlovsmessig utfordrende (Borge & Vaale, 2018, s. 196-199). For det andre ga ansettelsesmyndighetens sterke stilling tjenestemannsoppgjøret et desentralisert preg, med betydelig risiko for varierende praksis (Andenæs, 1998, s. 166-173; Grønlie, 2009, s. 34, 36). Selv om den danske Tjenestemandsdomstolens skjønnsutøvelse i enkeltsaker har vært gjenstand for kritikk, bidro den sentraliserte behandlingen trolig til en mer ensartet praksis enn det som var tilfelle i Norge (Tamm, 1984, s. 521-525, 529-530; Topsøe-Jensen, 1945, s. 257). Et ytterligere moment som styrker dette synspunktet, er at tjenestemannsorganisasjonenes representanter i Norge, i motsetning til i Danmark, ble involvert i og kunne påvirke utfallet av granskningsprosesser på etatsnivå, også på det enkelte arbeidssted (Hanssen 1962, s. 434). Som den norske historikeren Harald Espeli har påpekt, lå det en grunnleggende forskjell i rettslig karakter mellom den danske Lov om Tjenestemandsdomstolen og den norske Tjenestemannsanordningen. Mens særdomstolen i Danmark var en domstol i formell forstand, med tilhørende prosedyrer og rettssikkerhetsgarantier, etablerte den norske anordningen en unntakspreget juridisk praksis. Tidligere prosedyrer for suspensjon, oppsigelse og avskjed – inkludert krav om domstolsbehandling – ble satt til side, og suspenderte embets- eller tjenestemenn hadde ingen klagerett. I tillegg ble offentlige tjenestemenn pålagt forklaringsplikt om sin rolle under okkupasjonen, under trussel om fengselsstraff, uten tilsvarende rett til kontradiksjon i møte med sanksjoner (Espeli, 2024, s. 59, 71). På det økonomiske området fremstår sanksjonene mot tjenestemenn som strengere i Danmark når det gjaldt pensjonsrettigheter, men samtidig mildere ettersom bøter – som var utbredt i Norge – ikke ble benyttet. Mens den danske Tjenestemandsdomstolen hadde adgang til å fradømme hele eller deler av opptjent pensjon, var det ikke lovhjemmel for det i det norske rettsoppgjøret (Espeli, 2017, s. 186; Hiorthøy, 1956, s. 13; Tamm, 1984, s. 531-532).

Den siste – og i vår sammenheng viktigste – forskjellen er at praksis i saker av moderat alvorlighetsgrad trolig var noe strengere i det norske tjenestemannsoppgjøret enn i det danske. I begge land kunne domstolene riktignok legge vekt på formildende omstendigheter ved passivt medlemskap i et nazistisk parti, særlig dersom medlemskapet var kortvarig eller vedkommende hadde deltatt i motstandsarbeid. Selv om dansk praksis overfor medlemmer av DNSAP også beskrives som relativt streng, var den tilsvarende terskelen for å unngå avskjed på grunn av NS-medlemskap etter alt å dømme høyere i Norge. I Danmark ble enkelte DNSAP-medlemmer i forvaltningen frifunnet dersom medlemskapet hadde vært passivt. Tjenestemandsdomstolen ga dessuten mildere behandling til flere representanter for det tyske mindretallet i Syd-Slesvig, ettersom denne befolkningen hadde vært under særlig press fra okkupasjonsmakten (Tamm, 1984, s. 412-414, 544; Tamm 2025, s. 356, Thaler 2022, s. 258-270; von Eyben, 1968, s. 85-86). I Norge medførte selv et passivt NS-medlemskap som regel tap av stilling, med mindre det forelå en kombinasjon av flere formildende omstendigheter. For tjenestemenn i betydningsfulle stillinger var heller ikke dette tilstrekkelig til å unngå avskjed (Andenæs, 1998, s. 169; Arctander, 1953, s. 352; Hanssen, 1962, s. 433). Den strenge praksisen kan forstås som en konsekvens av at rettsoppgjøret i Norge primært rettet seg mot partiet NS, og i stor grad bygget på et prinsipp om kollektiv skyld – et typisk trekk ved overgangsjustis (Borge & Vaale, 2023, s. 138).

Det eneste unntaket fra Norges ellers strenge linje var en mer lempelig behandling av flere hundre polititjenestemenn som i det første okkupasjonsåret, under press, meldte seg inn i NS (Ringdal, 1987, s. 353-354). Det finnes ingen fullstendig oversikt over hvor mange førkrigsansatte embets- og tjenestemenn som ble avskjediget i Norge, men trolig dreier det seg – i stat og kommune samlet – om mellom to og tre tusen personer, hvorav de fleste var lite belastet. I Danmark henla særdomstolen til sammenligning nær halvparten av de 1.100 granskede sakene. Av 600 tiltalte tjenestemenn ble 380 idømt en sanksjon, og kun i 300 tilfeller ble det gitt avskjed (Tamm, 1984, s. 580, Tamm 2025, s. 388).

Oppsummert kan det sies at oppgjøret i begge lands offentlige forvaltninger har kjennetegn av overgangsjustis, men at avvikene fra ordinær rettspraksis var noe flere og mer omfattende i Norge. Det er ikke nødvendigvis en sammenheng mellom omfanget av ekstraordinære rettslige tiltak etter en overgang til demokrati og graden av strenghet i behandlingen av enkeltsaker, slik vår sammenligning kan antyde. Et større innslag av skjønn i straffutmålingen kan for eksempel føre til økt uforutsigbarhet og svekket rettssikkerhet, men innebærer ikke i seg selv strengere straffer. I dette tilfellet førte det sterkere innslaget av unntaksbasert juss i Norge – vår andre forklaringsfaktor – imidlertid etter alt å dømme til en noe strengere behandling av lignende saker av relativt lav alvorlighetsgrad mot «unasjonale»

tjenestemenn enn i Danmark, og bidro dermed til å forsterke forskjellen i utfallet av de to landenes tjenestemannsoppgjør.

Noen avskjedssaker

To av de norske tjenestemennene med ansiennitet fra før 1940 som det ble reist avskjedssak mot var politimesteren i Uttrøndelag, og sognepresten i Enebakk. Politimesteren ble 18. januar 1947 dømt i Trondheim byrett for medlemskap i NS fra 30. september 1940 til frigjøringen, samt for å ha oppfordret tjenestemenn ved politikammeret til å melde seg inn på et møte 9. april 1941. Selv om NS-medlemskapet hans ellers ble vurdert som passivt, og forholdene for norsk politi i okkupasjonens innledende fase ifølge byretten var «noe uklare», ble han fradømt sitt embete. I ankesaken, som kun gjaldt straffutmålingen, fastslo Høyesterett 13. desember 1947 enstemmig at tiltalte verken hadde hatt sympati for, eller vært tilhenger av NS. Han hadde dessuten støttet illegalt arbeid, og som politimester «gjort seg fortjent ved forskjellige gode gjerninger». Likevel ble anken avvist og avskjedigelsen opprettholdt. Høyesterett la vekt på at tiltalte, som innehaver av en så betydelig og fremtredende stilling, hadde en særlig plikt til å vise fasthet (Høyesteretts dom av 13. desember 1947, s. 16-18).

I sogneprestens tilfelle forelå det, i motsetning til politimesterens, ikke noe rettsstridig og dermed straffbart forhold. Årsaken til avskjedigelsen, som skjedde ved dom i en sivil sak, var hans «uverdige forhold», først og fremst at han i påsken 1942 unnlot å nedlegge sitt embete, slik de fleste norske prester gjorde som en kollektiv protest mot NS-regimet. I skjerpende retning ble det lagt vekt på enkelte mindre forhold, som at han lot sin gudstjeneste 31. august 1941 kringkaste, skrev søndagsbetraktninger i *Aftenposten* og *Morgenposten*, og fortsatte som medlem av skolestyret etter våren 1942. Sognepresten ble først frifunnet av Nedre Romerike herredsrett med 2 mot 1 stemmer i dom av 15. mars 1948. Retten ga samtidig «vedkommende styremakt» myndighet til å ilegge ordensstraff for uverdig opptreden, med hjemmel i § 1, tredje ledd, i lov om «utreinsking i offentlig teneste» av 19. juli 1946. Statsadvokaten i Oslo anket dommen og nedla påstand om fradømmelse av embetet som sogneprest i Enebakk. Anken ble tatt til følge av Høyesterett i dom av 4. november 1948, med 3 mot 2 stemmer, som, i likhet med herredsretten, konkluderte med at ordensstraff kunne gis ut fra utreinskingsloven (Hiorthøy 1962, s. 38; Høyesteretts dom av 4. november 1948, s. 970-976).

Blant de danske tjenestemennene som ble avskjediget, fantes både enkelte høytstående embetsmenn og lavere funksjonærer. Et eksempel fra sistnevnte kategori er en 63 år gammel «lygtetænder» som ble fradømt sin stilling som følge av et kortvarig medlemskap i DNSAP. Under rettsforhandlingene kom det frem at han i 1941 hadde latt seg verve til

partiet etter press fra sin tyskfødte ektefelle, som ble beskrevet som «stærkt nazistisk innstilled». Han hadde imidlertid ikke betalt medlemskontingent og meldte seg ut umiddelbart etter hennes død året etter. Flere vitneforklaringer understøttet at konen hadde hatt betydelig innflytelse over ham, og at medlemskapet i stor grad var motivert av et ønske om å bevare husfreden. Til tross for disse formildende omstendighetene ble han avsatt av domstolen, om enn med en pensjonsytelse tilsvarende tre fjerdedeler av full pensjon (Tamm, 1984, s. 534, Tamm 2025, s. 391).

I en annen sak behandlet av Tjenestemandsdomstolen ble en eldre, kvinnelig kontorist ved Københavns magistrat avskjediget med henvisning til «uværdig national optræden». Ifølge rettens dokumentasjon vitnet åtte kolleger om at hun på arbeidsplassen hadde fremvist innmeldingsblanketter til DNSAP og uttrykt støtte til Tysklands krigsmål. Videre skal hun ha gitt uttrykk for tilfredshet med både jødeforfølgelsene og arrestasjonene av danske polititjenestemenn. Den tiltalte bestred anklagene og anmodet om frifinnelse, med den begrunnelse at hennes uttalelser var et resultat av en personlig tilbøyelighet til å innta kontrære standpunkter, noe som tidvis kunne føre til uoverveide ytringer. Retten fant imidlertid at hennes uttalelser var tilstrekkelig alvorlige til å rettferdiggjøre avskjedigelse, og hun ble samtidig fradømt hele sin pensjonsrett (Filrup, Gyldmark, Werlauff & Andersen, 2015, s. 37).

Avsluttende bemerkninger

Vår overordnede konklusjon – basert på logikken i et «Most Similar Cases Design» – er at den markante forskjellen mellom Norges 'strengte' og Danmarks 'milde' utrenskning av offentlig forvaltning kan forklares med to sentrale årsaksfaktorer: for det første okkupasjonsregimenes karakter, og for det andre graden av overgangsjustis. Den komparative analysen bygger nødvendigvis på en komprimert fremstilling av de to landenes okkupasjonerfaringer og deres respektive tjenestemannsoppgjør. Likhetene i behandlingen av tjenestemenn som hadde vært medlemmer av NS i Norge og DNSAP i Danmark kunne, som et illustrerende eksempel, ha vært gjenstand for en mer inngående komparativ analyse. I begge land har det vært reist kritikk mot at også passivt partimedlemskap kunne føre til straff eller disiplinær forføyning. I Norges tilfelle har kritikken særlig vært rettet mot at passivt medlemskap i NS – både for tjenestemenn og andre – ble gjort straffbart av eksilregjeringen uten at det forelå vanlige krav til forsett (Vaale & Borge, 2024, s. 4, 5, 9, 11-12, 16-20). DNSAP var under hele okkupasjonen et fullt lovlig parti, og det har blitt hevdet at medlemskap – særlig når det var passivt – burde ha vært betraktet som en legitim politisk ytring. For en tjenestemann som var medlem av DNSAP, men ellers utførte sitt arbeid som normalt, kan det fremstå som urimelig at medlemskapet alene kunne danne grunnlag for

avskjedigelse eller annen disiplinær reaksjon (Degen, 1945, s. 206-207; Tamm, 1984, s. 532, 534-535, Tamm 2025, s. 356, 360).

Det er – for å vende tilbake til vår hovedkonklusjon – sannsynlig at også andre forklaringsfaktorer enn de to vi har isolert, kan ha bidratt til forskjellen i utfall. I forlengelsen av vår analyse kan det for eksempel være fruktbart å undersøke nærmere hvorfor Norge og Danmark – etter gjeninnføringen av demokrati – valgte så vidt ulike juridiske prosedyrer for sine administrative oppgjør. En nærliggende forklaring, slik vår analyse antyder, er at forskjeller ved okupasjonsregimene la til rette for et mer unntakspreget og ekstraordinært tjenestemannsoppgjør i Norge enn i Danmark. Samtidig kan denne forskjellen mellom de to nordiske landene også ha røtter i andre forhold, som institusjonelle tradisjoner, politisk kultur eller rettslig kontinuitet – faktorer som det vil være relevant å utforske nærmere i fremtidig forskning. Et viktig område for videre forskning vil ellers være en mer inngående analyse av sanksjonspraksis i de to landene. To særlig relevante temaer i denne sammenhengen er bruken av administrativ avskjed i Norge, hvor det trolig var betydelig variasjon i praksis mellom ulike etater og arbeidssteder, og behandlingen av embets- og tjenestemenn i begge land, med fokus på forskjeller i rettslig status og sanksjonsformer. Angående sistnevnte punkt vil et sentralt spørsmål være om embetsmannstittelen, som i begge land var forbeholdt høyere stillinger og ofte krevde lengre utdanning (Hiorthøy 1956, s. 8-20), også medførte en annen bruk av sanksjoner.

Litteratur og kilder

- Aerts, K. (2014). «Repressie zonder maat of einde?». De juridische reïntegratie van collaborateurs in de Belgische Staat na de Tweede Wereldoorlog. Academia Press.
<https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.10284>
- Andenæs, J. (1998). Det vanskelige oppgjøret: Rettsoppgjøret etter okkupasjonen (1. utgave, 3. opplag). Tano-Aschehoug.
- Arctander, S. (1953). N.S. medlemmer og andre i statstjenesten som viste unasjonalt forhold under okkupasjonen. Statistiske Meddelelser, 71 (12), 351-362.
- Bekker-Christensen, A., Skovbjerg, T., Stidsen, S. C. & Kjærsgaard, S. E. D. (2025a, 24. mars). Folketingsvalget 1939. I Danmarkshistorien.
https://danmarkshistorien.lex.dk/Folketingsvalget_1939.
- Bekker-Christensen, A., Skovbjerg, T., Stidsen, S. C. & Kjærsgaard, S. E. D. (2025b, 24. mars). Folketingsvalget 1943. I Danmarkshistorien.
https://danmarkshistorien.lex.dk/Folketingsvalget_1943

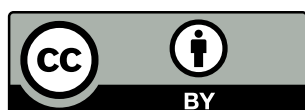
- Bloch, K. (1945). Oppryddingen i den norske statstjeneste. *Nordisk Administrativt Tidsskrift*, 68, 63-84.
- Borge, B. H. (2006). Quisling's Mayors: The Führer principle in Norwegian municipalities during World War II. I De Wever, B., Van Goethem, H. & Wouters, N. (Red.). *Local government in occupied Europe (1939-1945)* (s. 115-146). Academia Press.
- Borge, B. H. & Vaale, L.-E. (2018). *Grunnlovens største prøve: Rettsoppgjøret etter 1945*. Scandinavian Academic Press.
- Borge, B. H., & Vaale, L.-E. (2021). Stretching the rule of law: How the Norwegian resistance movement influenced the provisional treason decrees of the exile government, 1944-1945. *Scandinavian Journal of History*, 46 (1), 105-124.
<https://doi.org/10.1080/03468755.2020.1762724>
- Borge, B. H., & Vaale, L.-E. (2023). Overgangsjustis i Telemark: Rettsoppgjøret etter andre verdenskrig i et komparativt perspektiv. *Heimen – Lokal og regional historie*, 60 (3), 147-165. <https://doi.org/10.18261/heimen.60.3.1>
- Brunbech, P. Y. (2025b, 24. april). Interneringerne efter befrielsen 1945. I Lex: Danmarks Nationalleksikon.
https://danmarkshistorien.lex.dk/Interneringerne_etter_befrielsen_1945
- Bryson, A., & McEvoy, K. (2018). Introduction to special issue of Social and Legal Studies: «Transitional justice in Social and Legal Studies revisited». *Social and Legal Studies*, Virtual Special Issue, 1–8.
<https://journals.sagepub.com/page/sls/collections/transitionaljustice>
- Conway, M. (2000). Justice in Postwar Belgium: Popular Passions and Political Realities. I Deák, I., Gross, J. T. & Judt, T. (Red.), *The Politics of Retribution in Europe: World War II and Its Aftermath* (s. 133-156). Princeton University Press.
<https://doi.org/10.1515/9781400832057-006>
- Dahl, H. F. & Kirchhoff, H. (2010). Okkupasjon – dansk og norsk. I Dahl, H. F., Kirchhoff, H., Lund, J. & Vaale, L.-E. (Red.), *Danske tilstander - norske tilstander 1940-45: Forskjeller og likheter under tysk okkupasjon* (s. 9-32). Forlaget Press.
- Danmark. (1945). Lov nr. 322 af 7. juni 1945 om oprettelse af en ekstraordinær tjenestemandsdømstol m.v. København: Justitsministeriet.
- Danmarks Riges Grundlov. (1953). Grundloven.dk. Hentet 21. august 2025 fra <https://www.grundloven.dk/>

- Danmarkshistorien.dk. (u.å.). Retsopgørets love – straffelovstillægget 1945 til 1946 i Danmarkshistorien. Hentet 21. august 2025 fra https://danmarkshistorien.lex.dk/Retsopg%C3%B8rets_love_-_straffelovstill%C3%A6gget_1945_til_1946
- Danmarks Statistik. (u.å.). Folketingsvalg (historiske) 1939. Hentet 21. august 2025 fra <https://www.dst.dk>
- Degen, H. (1945). Nogle Bemærkninger vedrørende Loven om Oprættelse af en ekstraordinær Tjenestemandsdømstol. Ugeskrift for Retsvæsen, 79, 201-210.
- Elster, J. (2004). Oppgjøret med fortiden: Internasjonalt perspektiv på overgangen til demokrati. Pax.
- Elster, J. (2006) (Red.). Retribution and Reparation in the Transition to Democracy. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511584343>
- Espeli, H. (2017). Pensjonsløftet: Statlige tjenstepensjoner gjennom 200 år. Pax.
- Espeli, H. (2024). De foreningsrettslige utrenskningene i Danmark og Norge etter 1945: Sagførersamfundet og Sakførerforeningen. Historisk Tidsskrift (Danmark), 124 (1), 57-97. <https://doi.org/10.7146/ht.v124i1.149252>
- Filrup, J., Gyldmark, M. K., Werlauff, F., & Andersen, L. T. (2015). Den ekstraordinære Tjenestemandsdømstol – Uværdig national optræden (Bachelorprosjekt). Roskilde Universitet. https://rucforsk.ruc.dk/ws/files/57672590/Den_ekstraordin%C3%A6re_Tjenestemandsdømstol_-_Uv%C3%A6rdig_national_optr%C3%A6den.pdf
- Grimnes, O. K. (2010). Okkupasjon og politikk i Norge. I Dahl, H. F., Kirchhoff, H., Lund, J. & Vaale, L.-E. (Red.), Danske tilstander – norske tilstander 1940–45: Forskjeller og likheter under tysk okkupasjon (s. 89-114). Forlaget Press.
- Grimnes, O. K. (2018). Norge under andre verdenskrig: 1939–1945. Aschehoug.
- Grønlie, T. (2009). Sentraladministrasjonens historie etter 1945. Bd. 1: Ekspansjonsbyråkratiets tid 1945–1980. Fagbokforlaget.
- Hanssen, E. (1962). Oppryddingen i den offentlige tjeneste og blant sakførere. I Justis- og Politidepartementet (Utg.). Om landssvikoppgjøret (s. 431-440). Mariendal Boktrykkeri.
- Hiorthøy, F. (1956). Rettsforholdet mellom staten og dens tjenestemenn: Offentligrettslige og privatrettslige synspunkter. Eget forlag.

- Hiorthøy, F. (1962). Lovgivningstiltak vedrørende landssvikoppgjøret. I Justis- og Politidepartementet (Utg.). Om landssvikoppgjøret (s. 36-49). Mariendal Boktrykkeri.
- HL-senteret. (u.å.). Demokratiets institusjoner i møte med en nazistisk okkupasjonsmakt: Norge i et komparativt perspektiv. Prosjektskisse. Hentet 21. august 2025. <https://www.hlsenteret.no/forskning/holocaust-okkupasjon-og-nazisme/okkupasjonsprosjekt/prosjektskisse-siste-versjon.pdf>
- Hoff, H. (1949). Nogle Erfaringer fra Behandlingen af Sager for den ekstraordinære Tjenestemandsdømstol. Ugeskrift for Retsvæsen, 83, 1-15.
- Huyse, L. (2000). The criminal justice system as a political actor in regime transitions: The case of Belgium, 1944–50. I Deák, I., Gross, J. T. & Judt, T. (Red.), The Politics of Retribution in Europe: World War II and Its Aftermath (s. 157-172). Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400832057-007>
- Høyesteretts dom av 27. mai 1947. I Norsk Retstidende, 113, 1947, 289-335. <https://doi.org/10.25291/VR/1947-VLR-289>
- Høyesteretts dom av 4. november 1948. I Norsk Retstidende, 114, 1948, 970-979.
- Høyesteretts dom av 13. desember 1947. I Riksadvokatens Meddelelsesblad, 44, 4, 1948, 16-21.
- Kritz, N. J. (1995). Introduction. I Kritz, N. J. (Red.), Transitional justice: How emerging democracies reckon with former regimes. 1: General considerations (s. 1-14). United States Institute of Peace Press. <https://doi.org/10.1177/092405199601400127>
- Larsen, S. U. (1998). Rettsoppgjør i en elitestyrt overgang: Gjeninnføringen av demokrati i Norge i 1945. I Andreassen, B. A. & Skaar, E. (Red.), Forsoning eller rettferdighet? Om beskyttelse av menneskerettighetene gjennom sannhetskommisjoner og rettstribunaler (s. 235-270). Cappelen Akademisk Forlag.
- Lauridsen, J. T. (2002). Dansk nazisme 1930–45 – og derefter. Gyldendal.
- Lidegaard, B. (2010). Samarbeidspolitikken indre spenning. I Dahl, H. F., Kirchhoff, H., Lund, J. & Vaale, L.-E. (Red.), Danske tilstander - norske tilstander 1940-45: Forskjeller og likheter under tysk okkupasjon (s. 117-131). Forlaget Press.
- Lijphart, A. (1971). Comparative politics and the comparative method. American Political Science Review, 65 (3), 682-693. <https://doi.org/10.2307/1955513>

- Linz, J. & Stepan, A. (1996). Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe. Johns Hopkins University.
- Lloyd, C. (2003). Collaboration and Resistance in Occupied France: Representing Treason and Sacrifice. Springer. <https://doi.org/10.1057/9780230503922>
- Lundager, A. B. (2019, 19. september). Da dansk politi blev likvideret. I Dansk Politi. <https://dansk-politi.dk/nyheder/19-september-1944-dansk-politi-blev-likvideret>
- Novick, P. (1968). The Resistance versus Vichy: The Purge of Collaborators in Liberated France. Columbia University Press.
- Olesen, N. W. (2010). 1940 i dansk politikk. I Dahl, H. F., Kirchhoff, H., Lund, J. & Vaale, L.-E. (Red.), Danske tilstander - norske tilstander 1940-45: Forskjeller og likheter under tysk okkupasjon (s. 55-84). Forlaget Press.
- Olesen, N. W. (2025, 20. juni). Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti (DNSAP) 1930-1945. I Lex: Danmarks Nationalleksikon. https://danmarkshistorien.lex.dk/Interneringerne_etter_befrielsen_1945
- Ringdal, N. J. (1987). Mellom barken og veden: Politiet under okkupasjonen. Aschehoug.
- Romijn, P. & Hirschfeld, G. (1991). Die Ahndung der Kollaboration in den Niederlanden. I Romijn, P. & Hirschfeld, G. (Red.), Politische Säuberung in Europa: Die Abrechnung mit Faschismus und Kollaboration nach dem Zweiten Weltkrieg (s. 281-310). Deutsche Taschenbuch Verlag.
- Rousso, H. 1991. L'Épuration: Die politische Säuberung in Frankreich. I Romijn, P. & Hirschfeld, G. (Red.), Politische Säuberung in Europa: Die Abrechnung mit Faschismus und Kollaboration nach dem Zweiten Weltkrieg (s. 192-240). Deutsche Taschenbuch Verlag.
- Schwartz, H. (1995). Lustration in Eastern Europe. I Kritz, N. J. (Red.), Transitional justice: How emerging democracies reckon with former regimes. 1: General considerations (s. 461-483). United States Institute of Peace Press.
- Skaar, E. (2024). Courts and transitional justice. I Epstein, L. Šadl, U., Grendstad, G. & Weinshall, K. (Red.), The Oxford Handbook of Comparative Judicial Behaviour (s. 829-848). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192898579.013.40>
- Tamm, D. (1984). Retsopgøret efter besættelsen. Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Tamm, D. (2025). Opgør og retfærdighed: Opgøret efter besættelsen. Gyldendal.

- Thaler, P. (2022). A Glass Half Full or Half Empty? The Post-War Treatment of the German Minority in Denmark. I Konrád, O., Barth, B. & Mrňka, J. (Red.). *Collective Identities and Post-War Violence in Europe, 1944–48: Reshaping the Nation* (s. 253-274). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-78386-0_10
- Topsøe-Jensen, H. (1945). Om Tjenestemandsudrensningen. *Ugeskrift for Retsvæsen*, 79, 257-259.
- von Eyben, W. E. (1963). Landssvigopgøret. *Lov og rett*, 2, 76-81.
<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3061-1963-02-05>
- von Eyben, W. E. (1968). *Thi Kendes for Ret: Retsopgøret efter Besættelsen*. Juristforbundets Forlag.
- Vaale, L.-E. & Borge, B. H. (2024). The Intended Pariahs: Norway's Legal Settlement with Passive Nasjonal Samling Members after 1945. *Max Planck Institute for Legal History and Legal Theory Research Paper Series*, 13 (9), 1-27.
<https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4967537>



© Forfatter(ne). Dette er en Open Access-artikkel utgitt i henhold til vilkårene i CC-BY 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) Lisensen tillater tredjeparter å kopiere og videreformidle materialet i alle medier og formater, remikse, transformere og bygge på materialet til ethvert formål, også for kommersielle, forutsatt at originalverket er korrekt sitert, at det er angitt om det er gjort noen endringer og at denne lisensen er angitt og lenket til.